

Rendszerelmélet és pedagógia Niklas Luhmannál

Általános bevezető megjegyzések

Niklas Luhmann német szociológus (1927–1998) a legvitatottabb modern német szociológusok közé tartozott. Hatalmas életműve – több mint hatvan monográfia és több száz tanulmány – olyan nyomokat hagyott hátra nem csak a német de a nemzetközi szociológiában is ahol nyomkövetői – lelkesedő hívei és szkeptikus kritikusai – még évtizedekig elmerülhetnek a nyomok olvasásában és azok megfejtésében. És akik a nyomok eltörölését szorgalmazzák azok – Derridát aposztrofálva¹ – még a nyomok eltüntetésének nyomait is megfigyelhetik.

Luhmann új fejezett nyitott a rendszerelméleten alapuló szociológiában. Műveit eredeti német nyelven csak úgy lehet eredményesen olvasni, ha egyikét a számtalan „Luhmann-szótárnak” kézben tartjuk. A német anyanyelvű olvasó számára is nehéz olvasmány. Komplikált a szöveget természetesen magyar fordításban is visszaadni. Luhmann a komplikáltság és érthetlenség vádjára azzal válaszolt, hogy nem az ő nyelve komplikált hanem maga a társadalom és annak megjelenési formái. Egy könnyebb fogalmazás a társadalmi valóságot ugyan leegyszerűsíteni, esetleg érthetőbbé tenni, de az összefüggések szövényét az egymást többszörösen be- és áthálózó kapcsolatrendszereket a szakember nem tudná reálisan értelmezni.

A magyar szociológia érdemileg eléggé későn recipiálta a luhmanni életművet. A magyar luhmann-kutatásoknak jelentős gazdagítását és előrevitelét jelentette a 2000-ben megtartott budapesti Luhmann-Emlékkonferencia.² Azóta egyre másra jelennek meg főbb műveinek fordításai magyarul. Luhmann elmélete időközben bevonult az egyetemi oktatásba is, a doktori iskolák tananyagát képezi több magyar egyetemen is. Remélhetően hamarosan nemcsak szociológiai szakkönyvek pár soros megemlékezését, hanem alapvető kritikai monográfiákat is fogunk olvasni és Luhmann életműve a magyar szociológiában el fogja méltó helyét foglalni.

A szociológiai rendszerelméletek egyik legérdekesebb változata Niklas Luhmann német szociológusé. Talcott Parsons rendszerelméletét fejleszti tovább mindig újabb gondolatokkal, amelyek újszerű, sokszor provokatív és irritáló jellegük miatt sok fejtörést okoznak a szakembereknek. Azok, akik elméletét elvetik, de azok is akik lelkesen követik, egyetértenek azzal, hogy itt a modern szociológia olyan változatáról van szó, amelyet komolyan kell venni, vitatkozni kell vele, érvelni ellene vagy mellette de semmi esetre sem lehet besorolni a tisztavirág életű kísérletezések közé, vagy csak a kor divatját követő teóriák kategóriába helyezni.³

Luhmann szociológiai rendszerelmélete középpontjában a szociális kommunikáció áll. A nevelés ezt kell, hogy elősegítse. A kommunikáció úgy jön létre, hogy három szelekciófajta (információ, közlés és megértés) szintézist alkotnak. Minden szociális rendszer kommunikáció által jött létre és azáltal is tartható fenn. Az így létrejött és fenntartott szociális rendszerek az interakció (a jelenlévők között) az organizáció (munkamegosztás) és maga a társadalom, ami a kommunikációk összességét jelenti. „Az iskola mint organizáció feladatát tűzte ki, hogy egyénekből személyeket formáljon akik képesek kommunikálni”.⁴

1 Derrida, Jacques (1980) *La carte postale, de Socrate à Freud et au-delà*. Paris, Aubier-Flammarion.

2 Bangó Jenő & Karácsony András (eds) (2002) *Luhmann könyv*. Budapest, Rejtjel kiadó.

3 Bangó Jenő (2004) *A luhmanni életmű panorámája*. Budapest, Rejtjel kiadó.

4 Holtz, Karl Ludwig (2008) *Einführung in die Pädagogik*. Heidelberg, Carl Auer Verlag.

A német szociológia hagyományosan érdeklődik a nevelés problémája iránt. A szocialitás és a pedagógikum kölcsönhatásai evidens módon a szociológiai vizsgálatok feladata. Bizonyítja ezt az a fiatalságszociológiai szakkifejezés is amely az ifjúságot az iskolában töltött éveinek szemszögéből tekintve „iskolaifjúságnak” nevezi mert ezt tartja, minden más divatos meghatározás ellenére döntő hatásúnak a fiatalok életére és fejlődésére. Itt lép fel a nevelés és a szocializáció a tudásközléssel és tudásgyarapodással egyenrangú tényezőként.⁵

Luhmann a szakkörökben úgy tartják számon mint a nevelési rendszer egyik legjelentősebb szociológiai megfigyelőjét. A pedagógiai szociológia rendszerelméleti vállfajának művelője minden írásával „irritálja” a pedagógiát – még a posztumusz megjelent „A társadalom nevelési rendszere” művében is.⁶ Ezzel záródik az a monográfiatorozat amely a „Szociális rendszerek” című kötettel kezdődött 1987-ben és amely egymásután tárgyalta még életében a társadalom kidifferenciált funkciórendszerit kezdve a társadalom gazdaságán (1988) folytatva a társadalom tudományán (1990) a társadalom jogán (1993), művészetén (1995), a társadalom társadalmán (1997) majd a halála után publikált társadalom vallásán (2000), politikáján (2000)⁷ keresztül egészen legutoljára a társadalom nevelési rendszeréig (2002). Ennél az utolsó szöveggyűjteménynél annyi változás történt, hogy az nem a társadalom pedagógiája vagy nevelése címet viseli, hanem hangsúlyozottan a társadalom nevelési rendszerére utal, mintegy jelezve, hogy csak mint külső megfigyelő és nem mint nevelő kíván szerepelni.

A szociológiai felvilágosítás hatkötetes sorozatában a negyedik kötetben (*Soziologische Aufklärung 4. Beiträge zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft*, 1994, Opladen, Westdeutscher Verlag 173–182) öt tanulmányt közöl a nevelés témájáról.

Az első tanulmányban (*Sozialisation und Erziehung*) a szocializáció és a nevelés klasszikus definíciói a luhmanni rendszerelmélet szemüvegén keresztül nézve meglepő és provokatív satírozásokkal gazdagodnak. Nála a szocializáció csak mint „önszocializáció” képzelhető el és a nevelés több mint „tervszerű és célrairányuló befolyásolás.”⁸

A második tanulmányban (*Codierung und Programmierung. Bildung und Selektion im Erziehungssystem*) kijelenti, hogy a kódolás és a programozás a nevelési alrendszerénél a képzés és szelektálás funkcióját szolgálja. Problematikus azonban, hogy a nevelési rendszerhez milyen egyértelmű bináris kódolást tulajdoníthatunk, ezzel szemben a modern nevelés programozása a karrier felépítésére alapozódik. Mindenesre a kód és a program között a nevelésnél nagyon szoros kapcsolatot kell feltételeznünk.

A (német) egyetemek helyzetét tárgyalja a harmadik tanulmány (*Zwischen Gesellschaft und Organisation. Zur Situation der Universitäten*). Az akadémiai szabadság az egyetem szervezeti keretein belül megvalósulhat és a minisztériumi bürokrácia nyomása, hivatkozása a modern társadalom követelményeire nem korlátozhatja a tanítás és a kutatás szabadságát.

A negyedik tanulmányban utal a főiskolák bürokratizálásának két forrására (*Zwei Quellen der Bürokratisierung in Hochschulen*). Nem látszik nyilvánvalónak az első pillanatban: a döntési folyamatok demokratizálása, a tanítás és kutatás autonómiája. Mindkét

5 Bönisch, Lothar (1996) *Pädagogische Soziologie*. Eine Einführung, Juventa, München.

6 Luhmann, Niklas (2002) *Das Erziehungssystem der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

7 Luhmann, Niklas (1987) *Soziale Systeme*; (1988) *Die Wirtschaft der Gesellschaft*; (1990) *Die Wissenschaft der Gesellschaft*; (1993) *Das Recht der Gesellschaft*; (1995) *Die Kunst der Gesellschaft*; (1997) *Die Gesellschaft der Gesellschaft*; (2000) *Die Religion der Gesellschaft*; (2000) *Die Politik der Gesellschaft*. Mind: Frankfurt, Suhrkamp.

8 Morel, Julius (1997) *Soziologische Theorien*. Oldenburg, Innsbruck.

folyamat megszüli saját bürokráciáját – de ezek az önkormányzat és az egyetemi önrendelkezés illúzióját tartják fenn. Az egyetem vezetősége a szervezett anarchiát igazgatja.

A főiskolai politika perspektívái – írja Luhmann az ötödik tanulmányban – (*Perspektiven für Hochschulpolitik*) az állandó egyetemi reformok újításainak útvesztőiben nem érik el céljukat. Luhmann az egyetemi tanulmányokat „kemény” és „puha” szakosodásokra osztaná fel. A kemény szakosodás erősebb szelekciót kombinálna a hivatásválasztás biztonságával. A „puha” szakok az általános képzés folytán sokoldalú, de nem meghatározott előnyöket biztosítanak.

1979-től 1992-ig Niklas Luhmann Karl-Eberhard Schorr közreműködésével öt olyan kötetet szerkesztett (neves társszerzőkkel), amelyekben kérdéseket tett fel a pedagógiának. A nevelési rendszer reflexióproblémáit (1979), a nevelés helyzetét a technológia és az önreferencia között kutatta (1982), majd a megértés és az átláthatatlanság kérdéseit boncolgatta (1986). A negyedik kötet címe már tipikusan luhmanni fogalmazás: „A pedagógia a kezdet és a vég között” (1990). Végül „Szándék és személy között” című könyvvel (1992) zárja le a sorozatot.⁹ A pedagógiai vonatkozású tanulmányok és monográfiák rövid ismertetése után posztumusz kötetét a társadalom nevelési rendszerét (*Das Erziehungssystem der Gesellschaft*) fogjuk tárgyalni, összehasonlítva illetve hivatkozva Karl Ludwig Holtz „Bevezetés a rendszeri pedagógiába” (*Einführung in die systemische Pädagogik*) című, 2008-ban megjelent könyvével.

A rendszeri és konstruktivista pedagógia sok kritikusra és követőre talál. A kritikusok állítják, hogy nem alkalmas a gyakorlatra, nem tisztázott fogalmakat alkalmaz, hajlik a trivialisálásra és az immunizálásra. A követők szuperelméletnek, üdvtannak tartják, vagy legalább is új paradigmát látnak benne (Holtz 2008:7).

Luhmann posztumusz könyvéhez a kiadó a következő megjegyzést fűzte: Veronika Luhmann-Schröder adta át a kéziratot Dieter Lenzennek. Tartalmazza a nevelési rendszeren való elméleti reflexióit. Luhmann a kéziratot még kiegészítette volna, de ebben betegsége megakadályozta. Egy regisztert még hozzáillesztett a kiadó: szakmai fogalmak alfabetikus jegyzékét, amelyek a pedagógiát és a neveléstudományt illetik.

Ember és személy Luhmannál

Megkíséreljük Niklas Luhmann antropológia és filozófiai álláspontját egy pár kiragadott gondolattal bemutatni, különös tekintettel a pedagógiára és a rendszerelméletre. „Az emberek megszületnek, de a személyek szocializáció és nevelés útján jönnek létre” (Luhmann 2002:39).

A személy valaki, akit különböztetni kell az emberi élet testi realizálásától és a tudat tényétől. A személy státusz, feladat, kötelesség a szociális életben. Az empirikusan adott ember és a személy között különböztetni kell. A személyek a kommunikáció továbbvitelének előfeltételei. Három főtulajdonsággal rendelkeznek: 1) kettős kontingencia 2) emlé-

⁹ Luhmann, Niklas & Schorr, Karl-Eberhard. (Hrsg) (1979) Reflexionsprobleme im Erziehungssystem, Klett-Cotta, Stuttgart; Luhmann, Niklas & Schorr, Karl-Eberhard (Hrsg) (1982) Zwischen Technologie und Selbstreferenz. Fragen an die Pädagogik, Suhrkamp, Frankfurt am Main; Luhmann, Niklas & Schorr, Karl-Eberhard (Hrsg) (1986) Zwischen Intransparenz und Verstehen. Fragen an die Pädagogik. Suhrkamp, Frankfurt am Main; Luhmann, Niklas & Schorr, Karl-Eberhard (Hrsg) (1990) Zwischen Anfang und Ende. Fragen an die Pädagogik. Suhrkamp, Frankfurt am Main; Luhmann, Niklas & Schorr, Karl-Eberhard (Hrsg) (1992) Zwischen Absicht und Person. Fragen an die Pädagogik. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

kezet 3) motiváció. A kettős kontingencia többszörös szelekciót enged meg. A kommunikáció feltételezi, hogy minden résztvevő emlékezettel rendelkezik. A társadalmi emlékezet az írást használja – és felelji a motívumot. A gazdaság emlékezete számlákat használ – és elfelejti miért fizettek. A nevelési rendszer emlékezete jegyeket tart meg – és felelji a bizonytalanságokat. A művészeti rendszer kész műalkotásokat használ – és felelji azt, hogy ez másképp is lehetett volna. A nevelés lényege, hogy a szocializációt részben javítsa, részben kiegészítse.

Az ember elméleti analízisével tabukat törünk. Nem „lény” elméleteket elemzünk, hanem autopoieziszt, operatív zártságot, strukturális kapcsolatot. Ezek kihatnak a konkrét emberre: sejtjeire, tudatára, agyára. Lényeges, hogy kommunikáció jöjjön létre. A kommunikáció számít. A nevelés kútba esett ha a nevelendő a sikeresnek látszó kommunikáció után nem változott.

Ha az embert rendszerdinamikusan írjuk le akkor hogyan lehetséges nevelés? Luhmann válasza a kérdésre: csak módszeres irritáció útján a trivializálás kiküszöbölésével.

A könyv hátsó külső borítólapján lévő szöveg fordítása: „A társadalomban egyetértés van abban, hogy hisznek a nevelés reprodukciójában és ezáltal mindig: hisznek a mindenkori gyakorolt nevelés megjavíthatóságában”.

A különböző rendszeralakulatok a sejtől az agyig, tudatrendszertől a kommunikációig – evolúciós eredmények. A tanár tudja a diákról hogy kicsoda – ismeri, ezért tud kommunikálni vele. A tudás a nem tudásra alapozódik. Mi az ember? Magasfokon komplex rendszer amely állandóan produkálja ezeket a differenciákat (szellem, lélek, test).

A nevelés és rendszeri pedagógia

Mit értünk rendszeri pedagógia alatt? A pedagógia a nevelés tudománya. A rendszeri pedagógia a rendszeri gondolkodás jegyében áll vagyis a nem-lineáris kapcsolatokat a bio-kybernetikus visszacsatolást és az „önkormányzatot” valamint a hálózatban való gondolkodást és felismerést is gyakorolja (Holtz 2008).

A társadalom szociális rendszer, kommunikációkat produkál, jellemző rá a funkcionális differenciáltság a modernben (alrendszerek) ilyen a nevelés is. Az önmagukra referáló lehetőségek további operációkra buzdítanak. A nevelési szituáció önorganizált, mindez az értelem médiumával.

Nevelés akkor történik ha szándékolt tevékenység forog fenn – célja az emberi lehetőségeket fejleszteni és a szociális kapcsolódóképességet előremozdítani.

Történelmileg az embernevelés először a nemességet érintette. A kereszténységgel ez megváltozik – azok többségben analfabéták voltak. A humanizmus alakította ki a szubjektum fogalmat. Világosan kell különböztetni ember és társadalom között, így közelebb jutunk a nevelés társadalmi funkciójának megértéséhez.

A tudás nem járul hozzá az emberi viselkedés előre megmondásához – hanem az elvi előremondhatatlansághoz. Két fontos funkciót találunk itt: operatív zárás és strukturális kapcsolat – mindezek az autopoieziszhez vezetnek. A tudatrendszerek is operatívan zártak. A különböző rendszeralakulatok a sejtől az agyig, tudatrendszertől a kommunikációig – evolúciós eredmények.

Minden társadalom neveli a gyermekeit. Régebbi felfogás szerint az oktatás az állam dolga a nevelés viszont a társadalomé. Később már a 18. században összeolvad a nevelés és az oktatás és „nevelő oktatás” lesz.

A nevelési rendszer magja már ott van a családnál – de igazi kiválásról, kidifferenciálódásról csak akkor beszélhetünk, amikor a rendszer megkapta az infrastrukturális intézményét, az iskolát.

A tudomány a nevelés legfontosabb forrása mert a jó nevelési szándék, az igazi tudásra alapul az igazság pedig a tudomány dolga.

A szabadság és az egyenlőség elve, ideológiája kimondja, hogy mindenki minden funkciórendszerbe beléphet. Ebből vezethető le a kötelező beiskolázás. Itt ugyan a döntési szabadságból kényszer lesz – de másrészt ez iskolakényszer elősegíti az esélyegyenlőséget mindenki számára.

Sokáig a nevelés mint művészet volt tekintve. (A franciában a gyógyítás is: *art de guerir*.) Ma a nevelés fő feladata a minősítés a karrierre és az életvitelre (*Luhmann & Schorr 1979*).

Szocializáció a nevelésben

A szocializációban klasszikus módon a kultúrjavak átadásáról van szó az egyik generációtól a következőig. Ez a transzmisszióelmélet. Hogy lehet azt állítani, hogy a társadalom emberekből áll mikor egy emberöltő alatt kicserélődik az egész emberiség? A transzmisszióelméletet Luhmann kritizálja. Háború, tömegkommunikáció befolyásolhatja az értékek átadását. Miért így történik és miért nem máshogy? A transzmisszió tagadását is kell hogy szocializáljuk! Inkább az interpenetráció (kölsönös áthatás) érvényesül. Kultúra és szociális rendszer = intézményesülés, szociális rendszer és személyiség = szocializáció, személyiség és viselkedésre képes organizmus = tanulás. A szocializáció mindig önszocializáció és nem a kultúra eredményei részleteinek behozatala a szociális rendszerbe.

A kommunikáció által lesz a nevelés egy társadalmi folyamat, míg a szocializáció a cselekvésen és az utánzáson is alapulhat. Nevelésként értetődnek azok a kommunikációk, amelyek a nevelési szándékkal interakciókban valósulnak meg. Egy kommunikáció csak akkor nevelés, ha egy interakciós rendszerben jelenlévők között történik.

Már a primitív társadalmakban is szükséges volt a nevelés (ne pisilj a kunyhóba). A komplexebb társadalmakban középkortól az apródok nevelői vagy később az ipari társadalomban az inasok mesterei mint apapótlékok szerepeltek.

Iskolarendszer

Az iskola funkciója Luhmann szerint a nevelés és a szelekció (kiválasztás). A pedagógia a nevelést elfogadja és gyakorolja is, a szelekciót (kiválasztást) azonban mint hivatali kényszerrel elvben elutasítja. A vizsga már az ami kiválaszt az állam és nem a pedagógus feladata. Ezért esik az oktatóknak nehezükre a jegyadás, főleg ha végbizonyítványról van szó (*Luhmann 2002:39*).

Az iskola mint rendszer Luhmann szerint redukálja a komplexitásokat. Ezt teszi a bizalom is. Az iskola cselekvési biztonságot ad. A tanár mint az iskolaszervezet megtestesítője és az önfenntartó nevelési alrendszer képezik ki a tanulót személyllyé, aki a kommunikációs képességei és készségei szerint később, mint felnőtt a társadalom fennmaradását biztosítja.

A valóban eredményes tanulás autonóm tanulás ahol az oktató, tanító irányítja és támogatja a tanulót. A rendszeri és konstruktivistá didaktikánál tanár és tanuló találkozhatnak egy közös interakcióban. „A tananyag közös kidolgozása három módszer szerint történhet: a) konstrukció (mi találjuk ki a valóságunkat); b) rekonstrukció (mi fedezzük fel a valóságunkat); és dekonstrukció (ez lehet éppen másként is)” (*Holtz 2008:105*). A tudás közlése,

átadása nem lesz fölösleges, de a saját konstrukció még fontosabb. Fontos a kommunikatív képesség, a tudás megszerzésének kompetenciája és a tudás reflexív megalapozása.

A nevelési jó szándéknak két gyereke van: a nevelés és a szelekció (kiválasztás). A pedagógia elfogadja a nevelést de a szelekciót az államra bízta. A szelekció azonban elkerülhetetlen ha helyes irányba megy a nevelés. Kell az összehasonlító lehetőség és a jegyek. Objektívnek tűnik az osztályzás ha feltételezhető, hogy mások is így osztályoznának. Felvételik, vizsgák vannak mielőtt egy bizonyos hivatást elfoglalunk. Ezzel engednek oda be. A teljesítmény és a megítélése körkörös konstrukciók. A szelekciót ma már elválasztják a társadalmi rétegződéstől. A szelekció eredménye a rendszeri emlékezet – mást elfelejt. A felejtés sokszor még fontosabb mint az emlékezés. Jegyosztás emlékezte a sikert is jelezheti. A szelekció döntés. A hatalom kérdése természetesen mint minden aszimmetrikus kapcsolatnál itt is felmerül, és a hatalommal való visszaélés is. Ez utóbbira példa a negatív szelekcióval való fenyegetés. (nyírj füvet a tanárnak ha nem akarsz megbukni). A szelekció a szándékolt életigenlő szociális nevelésnek feltétele.

Szimbolikus bizonyításra van szükségünk arra nézve, hogy egy bizonyos életfázisban sikere volt az embernek. Erre szolgálnak a jegyek (eltörlése színekkel, szavakkal nem igen megvalósítható) a nevelést magát csak a közvetíthető nem közvetíthető kódjával lehet értékelni. A jegyrendszer kemény bináris döntés: megbukott, átment. Aki megbukott az „nem közvetíthető ki” a társadalom számára.

A triviális gép tézise – szörnyen hangzik pedagógusoknak. Pedig ezt figyeljük meg a tanulásnál. Angolt rendszeren nyelvtani szabályok alkalmazásával lehet megtanulni. Totális trivializálás a multiple choice az írásbeli vizsgáknál. A nem triviális tanulónak trivializálni kell magát. Ezt önszocializáció útján teszi. A nevelésből időlegesen szocializáció lesz.

Oktatás – Képzés

Az állandó megfigyeltség megfigyelése jellemzi az oktatást. Ugyanakkor az interakciós-rendszerek önmaguk teremtette bizonytalanságot sugároznak. A tanító mindig beszélhet míg a tanulónak jelentkezni kell, ha meg akar szólalni. Az oktatás ha nevelésként működik és nem csak alkalomszerűen, akkor ennek folytatólagosnak, megszokás nélkülinek kell lenni.

Minden társadalom neveli a gyermekeit. Régebbi felfogás szerint az oktatás az állam dolga a nevelés viszont a társadalomé. Később már a 18. században összeolvad a nevelés és az oktatás és „nevelő oktatás” lesz.

A nevelési rendszer magja már ott van a családnál – de igazi kidifferenciálódásról csak akkor beszélhetünk, amikor a rendszer megkapta az infrastrukturális intézményét, az iskolát. Az iskola feltételezi a tanítók, tanárok foglalkoztatását, fizetését, státuszukat. Végül kialakul az osztály a nevelői oktatás toposza.

A tudás Willke szerint egy a tapasztalatra alapozott kommunikatív, konstruált és megerősített gyakorlat.¹⁰ A tanulás általában egy környezettel folytatott processzus és kölcsönhatás. Alkalmazkodás az állandóan változó környezethez – és mivel egy rendszer környezete állandóan változik állandó tanulás következik ebből. Felléphet patológikus és destruktív tanulás is. Mivel környezetünkől nem tudunk „megszabadulni” ebből következik

¹⁰ Willke, Helmut (2001) *Atopia. Studien zur atopischen Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.

az a paradox, hogy nem tudunk nem tanulni, ahogyan nem tudunk nem kommunikálni sem – Watzlawick szerint.¹¹

Mi következik ebből a pedagógia számára? Kell trivialisálnia a tanítást? Foerster szerint¹² a pedagógia feladata lenne a trivialisálás feloldása. Magolás, betanulás helyett figyelmessé tenni a tanulót más válaszokra és rámutatni a megoldások sokféleségére.

A tudomány a nevelés legfontosabb forrása mert a jó nevelési szándék az igazi tudásra alapul az igazság pedig a tudomány dolga.

Nehéz a nevelési rendszer funkcionális autonómiáját érvényre juttatni. A nevelési rendszer operatív önállóságát meg kell őrizni, és az állami beavatkozást a lehető minimumra redukálni.

Az iskola reformja állandó témája a pedagógiának. Lapidárisan kijelenti Luhmann, hogy a reform az evolúciót pótolja. A nevelésben, oktatásban állandó reformszándék van jelen. „A reformok végül is önalkító programok amelyek a rendszerek struktúráit akarják megváltoztatni (Luhmann 2002:166). Azt is mondhatnánk, hogy a reform a hiányzó evolúciót akarja pótolni, előre siet a fejlődésben. „A reformok legfontosabb forrása a rendszeri gondolkodás olyan teljesítményében rejlik, amelyet felejtésnek nevezünk” (Luhmann 2002:167). Ez a tipikus luhmanni szarkazmus azt jelenti, hogy a reformok közül a legtöbbet már valamikor megkísérelték, akkor nem sikerült és aztán elfelejtették.

A képzés (Bildung) fogalma már elvezet minket az andragógiához. A képzésrendszer, a továbbképzés vagy felnőttoktatás tulajdonképp az iskolai oktatás racionális folytatása és a kiképzésbe torkolódik. Mindegy, hogy ez a kiképzés csak egy magas fokú általános műveltséget jelent vagy szakmai tökéletesedést. A képzés az individuum és az emberiség közti különbözőséget feloldja. Az oktatás feladata az volt, hogy a tanulót saját aktivitásra ösztönözze – a felnőttoktatás ezt már túlhaladja és a saját aktivitás felelős bevetését már a társadalom javára teszi kamatoztathatóvá. Az iskola a tanulás tanulását segíti elő – a felnőttképzés pedig koncentrálni az élethosszanti tanulásra.

Utoljára befejezésül említsük meg az emancipációt. A pedagógiai reform és az iskola-rendszer reformjának célja kétségtelen az emancipációban vagyis a szellem felfejlődésében a szabadságban gyakorolt kritikában (és önkritikában) rejlik. Luhmann azonban itt sem hajlandó ezt az ideálisan hangzó álláspontot elfogadni. Számára ez egy „óeurópai” kijelentés és inkább elfogadja a posztmodern nézetet, azt, hogy az emancipáció nem megy bizonytalanságok nélkül. A társadalom mint operatíván zárt, önmagára vonatkozó rendszer vagyis rendszer önmaga által produkált bizonytalansággal. A tudás megtanulása helyett (a biztosnak gondolt igazságok helyett) a döntés megtanulása a fontos, két vagy több alternatíva között dönteni, vállalni a bizonytalanságot: vagyis a nem tudást kihasználni!

Bangó Jenő

11 Watzlawick, Paul, Beavin, Janet & Jackson, Dan (1982) *Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien*. Bern, Huber (6. Auflage).

12 Foerster, Heinz von (1994) *Wissen und Gewissen*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.